

**СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА:
СУТНІСТЬ І ДІАГНОСТИКА**

Рагозіна В. В.

**кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний
науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання,**

Інститут проблем виховання НАПН України

Очеретяна Н. В.

науковий співробітник лабораторії естетичного виховання

та мистецької освіти, Інститут проблем виховання НАПН України

Проаналізовано підходи до визначення поняття «спостережливість» у психолого-педагогічній літературі. Спостережливість визначається як базова якість старшого дошкільника, що полягає в умінні з високим ступенем зосередженості спостерігати за предметами, об'єктами і явищами навколишнього світу з виділенням їх істотних, характерних і малопомітних ознак. Наводяться критерії спостережливості – зосередженість на об'єкті спостереження, повнота, точність і самостійність спостереження та їх показники. Запропоновано діагностичні завдання.

***Ключові слова:** спостережливість, старший дошкільник, критерії і показники, діагностика спостережливості.*

Рагозіна В.В., Очеретяна Н.В. НАБЛЮДАТЕЛЬНОСТЬ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНИКА: СОДЕРЖАНИЕ И ДИАГНОСТИКА.

Проанализированы теоретические подходы к определению понятия «наблюдательность» в психолого-педагогической литературе. Наблюдательность определяется как базовое качество старшего дошкольника, заключающееся в умении с высокой степенью концентрированности наблюдать за предметами, объектами и явлениями окружающего мира с выделением их существенных, характерных и малозаметных признаков. Приведены критерии наблюдательности – сосредоточенность на объекте наблюдения, полнота, точность и

самостоятельность наблюдения и их показатели. Предложены диагностические задания.

Ключевые слова: наблюдательность, старший дошкольник, критерии и показатели, диагностика наблюдательности.

Rahozina V.V., Ocheretiana N.V. SENIOR PRESCHOOLER'S OBSERVATION SKILLS: ESSENCE AND DIAGNOSTICS.

The authors analyze the approaches to the definition of the concept of "observation skills" in the psychological and pedagogical literature. They have defined the observation skills of a senior preschooler as a basic trait which is interrelated with the child's mental processes. It is an ability to observe objects and phenomena of the surrounding world with a high degree of concentration and to emphasize on their essential and unimportant characteristic. The sources of the children's observation skills are objective and natural worlds, social phenomena, people and art. Observation skills are developed with the acquisition of life experience and through learning, when children are accustomed to observe under the guidance of the teachers: to perceive information, to understand and interpret it.

The criteria and indicators of observation skills are the following: concentration on the object of observation, completeness, accuracy and independence of the observation and their indicators. The blocks of diagnostic tasks of different types have been offered in the process of artistic activity of the child in the preschool educational institution (discussion the content of the artistic work (painting), test and creative tasks – to draw, create a composition).

Keywords: observation skills, senior preschooler, criteria and indicators, diagnostics of observation skills.

Постановка проблеми. Розбудова України на засадах демократії, входження її у європейський простір зумовлює зміни у політичній, соціокультурній сферах і щонайперше спричинює перебудову дошкільної освіти, де на часі оновлення її цілей, змісту, педагогічних технологій, спрямованих на виховання компетентної і творчої дитини, розвиток її якостей,

необхідних для успішного дорослого життя. Найпершим суспільним середовищем для дошкільника стають заклади дошкільної освіти, покликані забезпечити умови для всебічного розвитку дитини і її соціалізації, формування базових якостей особистості.

Однією з базових якостей старшого дошкільника є спостережливість, що відзначається умінням дитини спостерігати за навколишньою дійсністю, аналізувати та інтерпретувати її. Ступінь розвиненості даної якості визначає тривалість і якість процесу спостереження дитини, його об'єм, повноту і впливає на перебіг пізнавальних процесів дошкільника, що стає надзвичайно важливим у навчанні і подальшому житті в соціумі.

У науковій літературі проблема спостережливості є не новою: спостережливість вивчають як одну з професійних якостей, необхідних для здійснення художньої, акторської, юридичної, військової та інших видів діяльності; її результативність залежить від рівня розвитку спостережливості, яка підлягає тренуванню. Спостережливість відносять до важливих компонентів майстерності педагога і розуміють як здатність до адекватного відображення вчителем психічних станів та особистісного змісту дитини як об'єкта спостереження, що дає змогу встановити вектор її подальшого розвитку (І. Бех, О. Бодальов, І. Зимня, В. Ковальов, Н. Кузьміна, А. Маркова).

Різні аспекти проблеми спостережливості у дітей вивчали Б. Ананьєв, Л. Венгер, С. Рубінштейн, Г. Овсепян, Ю. Гільбух, О. Запорожець. Вчені зробили висновки про: взаємопов'язаність спостережливості і психічних процесів; розвиток спостережливості в умовах цілеспрямованого навчання і занурення дитини у різні види діяльності; важливість розвитку спостережливості у дошкільному віці, що спрямовує, розширює і поглиблює межі пізнання дошкільниками об'єктів і явищ світу (Б. Ананьєв, В. Зінченко, Д. Узнадзе та ін.), а також її важливість для музичної (Б. Теплов), художньої (Б. Ананьєв, О. Запорожець) та інших видів творчості.

Спостережливість у дошкільному і молодшому шкільному віці досліджується у сучасних працях (І. Біла, Ю. Гільбух, Д. Ніколенко,

І. Коренева, Л. Регуш та ін.). Однак, констатуємо недостатню розробленість цього питання на теоретичному (особливості перебігу спостережливості у старших дошкільників) і практичному (методи розвитку) рівнях. Зазначене обумовило мету статті – узагальнення наукових підходів до сутності поняття «спостережливість старшого дошкільника», розробка критеріїв і показників, діагностики спостережливості у 5-6-річних дітей.

Виклад основного матеріалу статті. Спостережливість зароджується і розвивається у «надрах» психічних процесів. У 5-6-річному віці інтенсивно удосконалюються аналізатори, що підвищує чутливість, дозволяє більш тонко розрізняти ознаки навколишніх предметів і об'єктів. Розвиток 2-ої сигнальної системи та удосконалення моторики руки робить відчуття точнішими й водночас надає їм свідомого характеру. Вчені довели поліпшення стану різних відчуттів у результаті правильно організованої ігрової і навчальної діяльності. Так, тільки гострота зору підвищується у дітей на 30 %, удосконалюється здатність розрізнення віддалених об'єктів і відтінків кольорів [5, с. 51–53].

Разом з відчуттями інтенсивно розвивається і сприймання старших дошкільників: підвищується точність розрізнення предметів за формою і величиною, просторових і часових відношень між явищами – це пов'язано з дослідницько-орієнтувальною діяльністю дитини. Поступово виробляється вміння організовувати і контролювати сприймання відповідно до своїх потреб і вимог педагога. Так з'являються всі передумови для розвитку спостережливості, що розвивається у цілеспрямованому, свідомому спостереженні різних явищ і предметів навколишнього світу [5, с. 56–57].

Умінню спостерігати сприяють якісні зміни і в інших процесах: розвивається наочно-образне мислення, що спирається на образи уявлень і реалізується у словах дитини. Діти подумки оперують різними об'єктами, порівнюють і класифікують їх, розмірковують про їх властивості і зв'язки. Розвиток внутрішнього мовлення дитини стає способом і формою функціонування внутрішніх розумових дій, поява яких свідчить про словесно-логічне мислення, що стає більш абстрактним і узагальненим. Збільшується

обсяг пам'яті дитини, тривалість збереження і відтворення нею інформації. Старші дошкільники легко запам'ятовують найбільш емоційні події, збагачуються знаннями, необхідними для їх ігор, малюнків, бесід. Інтенсифікується мовлення. Однак, мимовільне запам'ятовування, як і нестійка увага та ще слабка зосередженість, заважає дитині концентруватися на предметі. І все ж, у цьому віці розвиваються зачатки довільної уваги – дошкільники можуть виокремлювати потрібні їм об'єкти, визначати їхні характеристики, ознаки, що важливо для розвитку спостережливості. Варто підкреслити високу емоційну збудливість і нестійкість, що може заважати спостерігати за об'єктом, однак, діти вже намагаються регулювати свої емоційні прояви, почуття, стани [9, с. 410–413].

Отже, динамічне розгортання психічних процесів, розвиток мовлення та покращення моторики руки у дошкільному віці закладає передумови для удосконалення спостережливості; сенситивним періодом розвитку спостережливості стає саме старший дошкільний вік.

Проаналізуємо підходи вчених щодо сутності спостережливості. У психологічній літературі спостережливість визначається як властивість індивіда, що проявляється в умінні помічати істотні, зокрема й малопомітні, особливості предметів і явищ, формується з набуттям життєвого досвіду і пов'язана з допитливістю [7, с. 195]. Згідно теорії діяльності О. Леонтьєва, психологи пов'язують розвиток спостережливості з практичною діяльністю дитини і вважають, що вона формується шляхом організованих спостережень дошкільників у грі, на заняттях образотворчим, музичним мистецтвом та ін. [5, с. 57–60]. Спостережливість, на думку Л. Занкова, передбачає наявність завдання, цілеспрямованість і планомірність сприймання, осмислення об'єкта [13, с. 34], в результаті чого дитина застосовує «...новий, більш досконалий спосіб спостереження як цілеспрямованої, планомірної і раціонально-організованої діяльності чуттєвого пізнання» (Б. Ананьєв) [1, с. 43]. Схожі думки висловлює Д. Ніколенко: спостережливість виявляється умінням спостерігати, аналізувати об'єкти, виявляти їх властивості у зв'язку з

поставленим завданнями, а також переносити уміння спостерігати, що утворилось унаслідок опрацювання одних об'єктів, на нові інші [8, с. 151].

Психологи вказують на можливість удосконалення спостережливості в умовах правильно організованого педагогічного процесу, де дошкільник привчається не задовольнятися першими враженнями, а ретельніше й планомірно досліджувати, розглядати, обмацувати навколишні предмети [5, с. 57], а отже, глибше і ширше пізнавати світ. Розвитку якості сприяють різноманітні об'єкти уваги дитини: люди і їх діяльність, сфера спілкування і взаємовідносин; мінливий природний і предметний світи; соціальні явища, які помічає і у яких бере участь сама дитина.

Спостережливість допомагає дитині вирішувати ряд творчих завдань, зокрема у мистецькій діяльності. У художній творчості, як зазначав Б. Ананьєв, спостереження виступає «...цілеспрямованою діяльністю, що організує чуттєві сприйняття відповідно до ... інтелектуальних завдань» [1, с. 8]. Б. Теплов вважав : «...виховуючи вміння «бачити» і «чути», мистецтво створює передумови для розширення та поглиблення пізнання світу» [14, с. 97], тим самим підкреслював значення розвиненої якості і важливість засобу.

Спостережливість формується за умови активної діяльності самої дитини, де вона відстежує об'єкт, відслідковує зміни у ньому, тобто здійснює спостереження, яке не тотожне спостережливості. У дидактиці *спостереження* виступає одним із засобів навчання, що передбачає накопичення знань, уявлень про об'єкти та явища навколишнього світу та складається із етапів: сприйняття інформації, її опрацювання у ході операцій порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення [11, с. 14]. С. Рубінштейн наголошував на обов'язковості інтерпретації дитиною якостей об'єкта сприйняття як декодування його закодованого змісту, адже спостереження – це осмислене, тобто інтерпретоване сприймання [15, с. 18]. С. Рубінштейн і Г. Овсепян виокремили стадії спостереження: на першій дитина помічає найбільш яскраві ознаки, хоч і не характерні для предмета, на другій – її умовисновки стосуються зовнішніх зв'язків предметів, на третій – дитина

звертає увагу на внутрішні властивості предметів і явищ, на їх зв'язки. З розвитком бачення і виявлення зв'язків змінюється і структура сприймання – від нерозчленованого цілого до взаємозв'язку частин і навпаки [15, с. 24]. На першій стадії відбувається безконтрольна з боку дитини інтерпретація, потім вона починає співставляти моменти ситуації на малюнку – це ознака наступної, другої стадії, і нарешті на третій стадії помітне системне організоване спостереження дитини за об'єктами спостереження. Різні стадії якості у дитини (і у дорослого також), як встановлено С. Рубінштейном експериментальним шляхом, можуть співіснувати одночасно [15, с. 19, 24].

Удосконалення спостереження пов'язано з пробудженням устремління до розуміння і потреби у поясненні (про що свідчать запитання дитини і її ж відповіді) [15, с. 11] – з цією метою педагоги застосовують різні методи. Цінні методичні рекомендації з розвитку спостережливості у ході бесід за картинками сформульовано Г. Овсепян: зміст картинок має бути доступним і цікавим; можливі індивідуальні («розкажи про цю картину») і колективні («розкажи про цю картину дітям») форми занять; форма запитань впливає на зміст інтерпретації [15, с. 21–58]. При доступному змісті картини і правильній постановці питань (що відбувається?) діти завжди інтерпретують її зміст, а старші дошкільники – навіть зі значною кількістю деталей [15, с. 9].

У 1990–2000-х роках проблема спостережливості стає предметом психолого-педагогічних розвідок, де автори досліджують структуру спостережливості людей різного віку, розробляють методики її розвитку. Так, Д. Ніколенко визначає спостережливість як властивість, що проявляється в умінні розрізняти характерні, суттєві, в тому числі й малопомітні ознаки предметів, явищ та їх відношень, виступає якісним показником рівня розумової діяльності і його результату. Дослідник виокремлює такі компоненти: а) стан готовності суб'єкта до опрацювання сенсорно-перцептивної інформації за її життєво важливими ознаками в процесі безпосереднього відображення, б) уміння опосередковано диференціювати і порівнювати необхідні й достатні кількісно-якісні показники предметів і

явищ, в) уміння контролювати і враховувати динаміку змін, ознак реальності, г) здатність проводити цілеспрямований пошук необхідних розпізнавальних ознак на різних рівнях пізнавальної діяльності [8, с. 123–139].

З огляду Л. Регуш, структуру спостережливості дорослого складають перцептивний, понятійний, емпатійний і прогностичний компоненти [12, с. 112–119]. Спостережливість молодшого школяра, на думку Ю. Гільбуха, відзначає уміння усвідомлювати зв'язки між предметами і явищами завдяки примітливості і уважності, які вчений виділяє як її компоненти. Найхарактернішою ознакою спостережливості як вияву розумової активності людини є здійснення спостережень з власної ініціативи, а не зі спонукань інших, зокрема, дорослих [4, с. 19]. І. Коренєва виділяє такі складові спостережливості 6-10-річних: функціональну (індивідуальні особливості сприймання, особливості довільної перцептивної уваги); операційну (загально-пізнавальні уміння; спеціальні уміння і знання про об'єкти); мотиваційну (усвідомлені потреби, пізнавальні мотиви та ін.) [6, с. 15].

Як складний пізнавальний процес, в якому проявляється єдність чуттєвого та раціонального, як цілеспрямоване сприймання, сплав уваги та мислення тлумачить спостережливість дошкільника І. Біла. На погляд вченої, спостережливість дитини включає: вміння різнобічно бачити предмети і явища; помічати всі характерні ознаки, виділяти істотні; розпізнавати типові риси у предметах; правильно орієнтуватися у навколишньому середовищі; розглядати об'єкти водночас під різними кутами зору. До основних показників спостережливості І. Біла відносить: уміння дитини зосередитися на завданні, діяти за інструкцією; повноту спостережень – уміння виділяти частини, характеризувати властивості, дії та стани об'єкта відповідно до завдання; точність спостереження, вміння помічати малопомітні компоненти (відтінки, деталі форми, будову частин тощо); планомірність, продуману послідовність огляду об'єктів; осмислення та інтерпретацію сприйнятого крізь призму наявних знань; самостійність [2]. Погоджуємося з вченою і вважаємо, що ці показники найбільш повно характеризують спостережливість дитини

старшого дошкільного віку, їх доступно відстежити вихователями у освітньому процесі дошкільних закладів освіти.

У якості інструментарію діагностики спостережливості пропонуються методи інтерпретації картин (малюнків) (Г. Овсепян, С. Рубінштейн та ін.), також рисуночні тести (Ю. Гільбух та ін.), що дозволяють дітям виявляти невідповідності у зображених предметах, створювати цілісне зображення (наприклад, фігуру людини) та ін. За результатами завдань встановлюються рівні (стадії) спостережливості: елементарний і системний (Ю. Гільбух); у дітей 9-10 років – елементарний предметний, репродуктивний міжпредметний, продуктивний міжпредметний (І. Коренева) та ін.

Вивчення наукових підходів дозволило нам трактувати **спостережливість** старшого дошкільника як базову якість, що полягає в умінні з високим ступенем зосередженості спостерігати за предметами, об'єктами і явищами навколишнього світу з виділенням їх істотних, характерних і малопомітних ознак. До **критеріїв спостережливості** відносимо: *зосередженість на об'єкті* (концентрація уваги на завданні спостереження, виконання дії за інструкцією); *повнота* (виділяється ціле і частини, дії, стани, явища, ознаки, властивості; пов'язується виділене у спостереженні зі знаннями і набутим досвідом); *точність* (виділення малопомітних деталей, відмінностей у кількох об'єктах; виявлення зв'язків – істотних, характерних, типових); *самостійність* (самостійне виконання завдання у процесі спостереження; самостійне формулювання питань щодо об'єкту спостереження і відповідь на них). Спостережливість старшого дошкільника характеризує *елементарний* (простий перелік предметів, ознак) і *системний* (побачене описується як цілісна система, дитина застосовує наявні в неї знання для аналізу, виділяє зв'язки між предметами) рівні.

Розроблена методика діагностики спостережливості старших дошкільників є комплексною і включає такі типи завдань: *І блок* – завдання на інтерпретацію художнього твору (живопис), що дозволяє дитині виявляти вміння бачити предмети, об'єкти, явища на картині і встановлювати зв'язки

між ними, помічати деталі, звертати увагу на художні засоби (колір, форму предметів, композицію), інтерпретувати відповідно зміст картини; 2 блок – практичні завдання тестового характеру, що спрямовують дитину встановити відповідність зображень, знайти помилки у зображених предметах і об'єктах, уміння домальовувати предмети за зразком, 3 блок – художньо-творчі завдання (створити і розказати про зображення), що дозволяє з'ясувати встановлення дитиною зв'язків між предметами і об'єктами на зображенні, відтворення цих зв'язків у художній роботі, уважність малювання деталей, що увиразнює художній образ. Зазначимо, що пропоновані та інші типи завдань розміщено у навчально-методичному комплекті «Впевнений старт» – Книзі дошкільника та Альбомі художньо-творчої діяльності [3] (*Примітка: рекомендації щодо їх проведення містяться у Книзі вихователя*). Завдання є діагностично-розвивальними і можуть бути використані вихователями як у ході діагностики, так і в навчально-виховному процесі закладів дошкільної освіти.

1 блок. Завдання № 1, 2, 3 «Обговорення картини». *Дидактичний матеріал:* репродукції картин живопису різних жанрів (портрет, пейзаж, побутова картина). Дж. Сайдех, «Щасливе дерево»; К.Зеллер «Кіт-жонглер і весела кішка», Є.Лещенко «Райський сад»[3, с. 2, 10, 12]. *Інструкція дитині:* розглянь картину. Що тут відбувається? Що ще тут відбувається? (*Примітка: завдання проводиться індивідуально, на кожному занятті обговорюється тільки одна репродукція, назва картини і автор не повідомляються, хід обговорення записується на диктофон і потім транскрибується. Фіксується кількість інтерпретацій, кількість мисленневих операцій, розкриття змісту твору, уважність до деталей, самостійність здійснення інтерпретації*).

2 блок. Завдання № 1. «Назви, чого не вистачає». *Дидактичний матеріал:* картинки із зображеннями 10 предметів (тваринки, предмети, речі, меблі). *Інструкція дитині:* Розглянь уважно картинки. Чи добре намальовано предмети? Домалюй, якщо, на твій погляд, на зображенні чогось не вистачає.

Завдання № 2. «Знайди 10 відмінностей». *Дидактичний матеріал:* 2 картинки майже з однаковими зображеннями, олівець. *Інструкція дитині:* Розглянь дві картинки. Вони майже схожі, але чимось різняться. Знайди 10 відмінностей і обведи їх олівцем на обох малюнках.

Завдання № 3. «Розфарбуй за зразком». *Дидактичний матеріал:* малюнок із зображенням половинки метелика (клоуна). *Інструкція дитині:* домалюй іншу половинку зображення так, щоб вони були схожими. *(Примітка: завдання 2-го блоку проводяться у групі, тестові аркуші надаються кожній дитині. Час виконання – 3-5 хвилин. Фіксується зосередженість на виконанні завдання, кількість правильних відповідей, ступінь самостійності, уважність до деталей, точність виконання).*

3 блок. Завдання № 1, 2, 3. «Створи композицію». *Дидактичний матеріал:* сторінки Альбому художньо-творчої діяльності [3, с. 3, 11, 13], фарби, пензлі, посудина з водою. *Інструкція дитині:* Створи зображення. Після виконання вихователь просить розповісти про свою роботу. Що тут відбувається? Що ще тут відбувається? Яку назву ти дав би картині? Що тобі найбільше сподобалося малювати? *(Примітка: на кожному занятті виконується одне завдання, фіксується ступінь зосередженості і самостійності, створення цілісної композиції, уважність і точність виконання деталей зображення, наявність назви і інтерпретації).*

Детальніше опис діагностичної процедури, її результати подано у розділі колективної монографії [10, с. 59–66]. Значні можливості у розвитку даної якості надає авторський Альбом «Учимося у майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: ліпимо, малюємо» [16] із завданнями.

Висновки. Спостережливість є базовою якістю старшого дошкільника і взаємопов'язана з психічними процесами дитини. Спостережливість полягає в умінні з високим ступенем зосередженості спостерігати за предметами, об'єктами і явищами навколишнього світу з виділенням їх істотних, характерних і малопомітних ознак. Джерелами спостережливості дитини є предметний і природний світи, соціальні явища, люди і мистецтво.

Спостережливість формується з набуттям життєвого досвіду і в умовах правильно організованого навчання, де дошкільник поступово привчається ретельніше й планомірніше досліджувати навколишні предмети. Спостережливість сприяє успіхам у різних видах діяльності і в них же формується, що доводить визначальну роль активності дитини. Спостережливість як якість, що характеризується умінням швидко й правильно підмічати особливості предметів і явищ навколишньої дійсності, не тотожна спостереженню як процесу цілеспрямованої діяльності дитини під керівництвом педагога і має на меті накопичення знань, уявлень про навколишній світ. Спостереження складається з етапів сприйняття інформації, її опрацювання у власній мисленнєвій діяльності та інтерпретації.

Критеріями спостережливості старшого дошкільника є зосередженість на об'єкті спостереження, повнота, точність і самостійність здійснення спостереження. Спостережливість дитини характеризує елементарний і системний рівні. Методи діагностики спостережливості включають завдання на інтерпретацію художніх творів (живопис), тести, творчі завдання.

Подальші розвідки у зазначеній проблематиці слід спрямовувати на дослідження зачатків спостережливості та пропедевтику розвитку цієї якості у дітей молодшого і середнього дошкільного віку мистецькими засобами.

Література

1. Ананьев Б.Г. Воспитание внимания школьников. Ленинград: Лениздат, 1940. 64 с.
2. Біла І. Спостережливість – ключ до пізнання : [про розв. спостережливості у дітей дошкіль. віку]. *Дошкільне виховання*. 2008. № 4. С. 9–11.
3. Впевнений старт: альбом з художньо-творчої діяльності дитини. В 3-х частинах. Ч.1. [В.В.Рагозіна, Н.В.Очеретяна]. Київ: Українська академія дитинства. 2017. 32 с.
4. Гільбух Ю.З. Діагностика і виховання спостережливості. *Радянська школа*. 1991. № 5. С.19–25.

5. Сочетание слова учителя и средств наглядности в обучении. Дидактическое исследование / под ред. Л. В. Занкова. Москва: АПН РСФСР, 1958. 380 с.
6. Запорожець О.В. Психологія. Підручник для дошкільних педагогічних училищ. Київ: Вид-во «Радянська школа», 1967. 224 с.
7. Коренева І. М. Розвиток спостережливості молодших школярів у процесі вивчення природничого матеріалу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.09 «Теорія навчання». Київ, 2003. 21с.
8. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1985. 431 с.
9. Николенко Д.А. Психические особенности наблюдательности в познавательной деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Киев, 1992. 161 с.
10. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ : «Академвидав», 2010. 432 с. (Серія «Альма-матер»).
11. Рагозіна В.В. Експериментальне дослідження особливостей розвитку та формування спостережливості у дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ. Формування базових якостей дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / А.Беленька, С.Васильєва, Н.Гавриш та ін.; за заг. ред. О.Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. С.59–66.
12. Российская педагогическая энциклопедия. В 2 томах. Т. 1 (А-Л) / Гл. ред. В.Г.Панов. Москва: Научное издательство «Большая российская энциклопедия», 1993. 1160 с.
13. Регуш Л.А. Практикум по наблюдению и наблюдательности. 2-е изд, перер. и доп. Питер: СПб, 2008. 208 с.
14. Теплов Б.М. Избранные труды: в 2 т. Т.1. Москва : Педагогика, 1985. 328 с.
15. Ученые записки Ленинградского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. Т.18. Отв. ред. С.Л.Рубинштейн. Ленинград : Изд-во ЛГПИ, 1939. С.7–19, 21–58.
16. Учимся в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: малюємо, ліпимо. Шостий рік життя. Альбом для дитячої творчості та методичні рекомендації /

В.В. Рагозіна, Н.В. Очеретяна. Київ : Генеза, 2017. 48 с., 12 с. вкл. (Серія «Маленький митець»).

References

1. Anan'ev, V.G. (1940). *Vospitanie vnimaniya shkolnikov [Education of attention of schoolboys]*. Leningrad: Lenizdat. 64 s. [in Russian].
2. Bila, I. (2008). Sposterezhlivist – klyuch do piznannya: [pro rozv. sposterezhlivosti u ditey doshkil. viku] [Observation – key to cognition: [about development to observation for the children of preschool]. *Doshkilne vihovannya – Preschool education*, 4, 9–11 [in Ukrainian].
3. Ragozina, V.V., & Ocheretyana, N.V. (2017). *Vpevneniy start: albom z hudozhnotvorchoyi diyalnosti ditini [Sure start: album from artistically creative to activity of child]* (Vols. 1-3; Vol. 1). Kyiv: Ukrayinska akademiya ditinstva. 32 s. [in Ukrainian].
4. Gilbuh, Yu.Z. (1991). Diagnostika i vihovannya sposterezhlivosti [Diagnostics and education of observation]. *Radyanska shkola – Soviet school*, 5, 19–25 [in Ukrainian].
5. Zankov, L. V. (Ed.) (1958). *Sochetanie slova uchitelya i sredstv naglyadnosti v obuchenii: didaktich. issledovanie [Combination of word of teacher and facilities of evidentness is in teaching: didaktich. research]*. Akad. ped. nauk RSFSR. In-t teorii i istorii pedagogiki. Moscow: Izd-vo Akad. ped. nauk RSFSR. 380 s. [in Russian].
6. Zaporozhets, O.V. (1967). *Psihologiya. [Psychology]*. Kyiv: Vid-vo «Radyanska shkola». 224 s. [in Ukrainian].
7. Koreneva, I. M. (2003). Rozvitok sposterezhlivosti molodshih shkolyariv u protsesi vivchennya prirodnychogo materialu [Development to observation of junior schoolboys in the process of study of natural material]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 21 s.[in Ukrainian].
8. Karpenko, L.A. (Comp.), Petrovskiy, A.V., & M. G. Yaroshevskiy, M. G. (Eds.) (1985). *Kratkiy psihologicheskiy slovar [Short-story psychological dictionary]*. Moscow: Politizdat. 431 s. [in Russian].

9. Nikolenko, D.A. (1992). Psihicheskie osobennosti nablyudatelnosti v poznavatelnoy deyatelnosti [The Psychological features of observation in cognitive activity]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 161 s. [in Ukrainian].
10. Pavelkiv, R.V., & Tsigipalo, O.P. (2010). *Dityacha psihologiya*. [Child's psychology]. Kyiv: «Akademvidav». 432 s. [in Ukrainian].
11. Ragozina, V.V. (2015). Eksperimentalne doslidzhennya osoblivostey rozvitku ta formuvannya sposterezhlivosti u ditey starshoho doshkil'nogo viku v umovah DNZ [Experimental study of the peculiarities of development and formation of observation in children of the senior preschool age in the conditions of the preschool]. A. Belyanka, S Vasiliev & N. Havrysh. et al., O. Reypolska (Ed.). *Formuvannya bazovykh yakostey ditey starshoho doshkil'noho viku v DNZ* [Forming of base qualities of children of senior preschool age in of preschool]. Harkiv: «Drukarnya Madrid». S. 59–66. [in Ukrainian].
12. Panov, V.G. (1993). *Rossiyskaya pedagogicheskaya entsiklopediya* [Russian pedagogical encyclopaedia] (Vols. 1-2; Vol. 1). V.G. Panov (Ed.); Moscow: Nauchnoe izdatelstvo «Bolshaya rossiyskaya entsiklopediya». 1160 s. [in Russian].
13. Regush, L.A. (2008). *Praktikum po nablyudeniyu i nablyudatelnosti* [Practical work on a supervision and observation]. (2d ed.). St. Petersburg: Piter. 208 s. [in Russian].
14. Teplov, B.M. (1985). *Izbrannyye trudy* [Selected Works]. (Vols. 1-2; Vol. 1). Moscow: Pedagogika. 328 s. [in Russian].
15. Rubinshteyn, S.L. (1939). *Uchenyie zapiski Leningradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I.Gertsena* [Scientific messages of the Leningrad state pedagogical university the name of A.I.Gercena] (Vol. 18). S.L.Rubinshteyn (Ed.); Leningrad: Izd-vo LGPI. S. 7–19, 21–58. [in Russian].
16. Ragozina, V.V., & Ocheretyana, N.V. (2017). *Uchimosya v maystriv dekorativno-uzhitkovogo mistetstva: malyuemo, lipimo. Shostiy rik zhittya. Albom dlya dityachoyi tvorchoosti ta metodichniI rekomendatsiyi* [Study for masters of dekorativno-uzhitkovogo art: draw, model. Sixth year life. Album for child's

creation and methodical recommendations]. Kyiv: Geneza. 48 s., 12 s. t. [in Ukrainian].

УДК 37.03-053.4(043)

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦІННІСНОГО
САМОСТАВЛЕННЯ**

Рейпольська О.Д.

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач лабораторією дошкільної освіти і виховання,

Інститут проблем виховання НАПН України

[orcid.org/ 0000-0002-5524-7110](https://orcid.org/0000-0002-5524-7110)

У статті зроблено спробу проаналізувати феномен ціннісного ставлення до себе, його структуру, основні форми прояву, окрім того, розглядаються підходи науковців до визначення сутності понять «ціннісне ставлення» та «ціннісне ставлення до себе».

Розкрито особливості організації роботи щодо його формування у дітей старшого дошкільного віку. Презентовано результати контрольного етапу педагогічного експерименту.

Ключові слова: *ставлення, ціннісне ставлення, ціннісне ставлення до себе.*

Рейпольская О.Д. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К СЕБЕ.

В статье сделана попытка проанализировать феномен ценностного отношения к себе, его структуру, основные формы проявления, кроме того, рассматриваются подходы ученых к определению сущности понятий «ценностное отношение» и «ценностное отношение к себе».

Раскрыты особенности организации работы по его формированию у детей старшего дошкольного возраста. Представлены результаты контрольного этапа педагогического эксперимента.